

Knoz, Tomáš

Dolní Rakousy

In: Knoz, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace : moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2006, pp. [342]-363

ISBN 8086488349 (Matice moravská)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123627>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Dolní Rakousy

Osudy konfiskací v Dolních Rakousích, resp. v historických Rakousích pod Enží, byly již roku 1913 velmi podrobně popsány Rudolfem Wolkánem.⁶¹ Stavovské povstání zde nenabýlo velkého rozsahu a ani následující konfiskační proces nezasáhl tak velkou šíří osob a statků, jako tomu bylo v Čechách a na Moravě. Přesto však hrály dolnorakouské konfiskace nezastupitelnou roli v procesu disciplinace zdejší společnosti, která císaři Ferdinandovi II. umožnila vytvořit si dostatečné zázemí k porážce povstání a prosazení konfiskací v radikálněji naladěných částech monarchie.

Obě rakouské země byly na počátku 17. století považovány za samotné jádro habsburských zemí. Stejným názvem je proto označil i Robert J. W. Evans.⁶² Šlechtické i stavovské obce obou zemí byly silně strukturálně i personálně propojeny a některé významné úřady byly pro Dolní i Horní Rakousy společné. Týkalo se to i úřadů, které v průběhu konfiskací sehrávaly velmi důležitou roli: rakouské dvorské kanceláře, nově založené po roce 1620, i dolnorakouské dvorské komory.⁶³ Ze stejného důvodu byly společně pro celé Rakousy koncipovány a vydávány i mnohé císařské legislativní akty či exekutivní opatření a nařízení v konfiskačním procesu. V praxi se to zpravidla projevilo adresováním dokumentů „*allen und jeden Geistlichen und Weltlichen was Stands, Würden, oder Wesens die in Unserem Erzherzogthum Österreich under und ob der Enns wohnhaft, und gewesen sind...*“⁶⁴ Vedle toho však lze v dokumentech rakouského stavovského povstání a následujících konfiskací nalézt celou řadu rozdílů, které vyjadřovaly specifika situace a postupu v Dolních či Horních Rakousích.

(61) WOLKAN, R.: *Die Ächtung der Horner Konföderierten und die Konfiskation ihrer Güter*. Ein Beitrag zur Geschichte der Gegenreformation und des Ständewesens Niederösterreichs. Wien 1913. (Disertace uložena na Vídeňské univerzitě.)

(62) Druhý díl Evansovy knihy je věnován centru habsburské monarchie a jejím jednotlivým částem. Kapitola, věnovaná Rakousům, je nazvána (v německé verzi) Österreich: das habsburgische Herzland. Evans ho používá jako synonyma pro habsburské dědičné země. EVANS, R. J. W.: *Das Werden der Habsburgermonarchie*, s. 125.

(63) BRAUNEDER, W. – LACHMAYER, F.: *Österreichische Verfassungsgeschichte*, s. 69–72; FELLNER, T. – KRETSCHMAYR, H.: *Die österreichische Zentralverwaltung*. Abt. I; WALTER, F.: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*.

(64) HHSTA WIEN, Archiv Grafenegg, Schachtel 199, Kaiserliche Regierungsdrucke, Nr. 2, Khaiserlicher General-Mandat zu Rebellen- und Emigranten-Güter und Schulden, 1636, březen 19., Vídeň.

Šlechtická společnost a stavovské povstání v Dolních Rakousích

Specifikem Dolních Rakous byla jejich geografická poloha v bezprostředním okolí vídeňské císařské rezidence. Byly rozděleny na čtyři čtvrti: před a za Manhartsbergem, před a za Vídeňským lesem. Vídeň byla ostatně zároveň dolnorakouskou metropolí a v zemském domě na Herrengasse se odehrávaly mnohé významné události z politického života dolnorakouských stavů. Chtěl-li mít císař ve Vídni dostatečně silnou pozici, musel dolnorakouské stavy buď získat na svou stranu, dohodnout se s nimi na kompromisu, anebo je vojensky porazit. Zvláště když platilo, že před rokem 1618 patřila jejich značná část k nekatolickému táboru a že si vůči panovnické moci výrazně bránili svá politická práva.⁶⁵ Pro rakouské země bylo typické, že velká část z významných šlechtických rodin měla své zastoupení v obou nejdůležitějších konfesních (a tím i politických) táborech.⁶⁶ Tento stav byl snad dán ohledem na nejistou budoucnost a radikalizující se situaci, snad narůstající prestiží katolické církve, která se v druhé polovině 16. století ve střední Evropě postupně vzpamatovávala ze ztrát způsobených reformací. K roku 1619 však i přes stále častější konverze příslušníků důležitých a často i původních rakouských rodů, ke kterým přínáleželi Karel, Maxmilián i Gundakar z Liechtensteina, František Kryštof Khevenhüller, Jan Kryštof z Puchheimu nebo Adam z Herbersdorfu, mezi rakouskou šlechtou stále ještě podstatně převažovalo luterské vyznání.⁶⁷

(65) Pravděpodobně i z tohoto důvodu si nový císař Ferdinand II. přivedl s sebou do Vídně část svých dvořanů ze Štýrského Hradce. FRANZL, J.: *Ferdinand II. Kaiser im Zwiespalt der Zeit.* ²Graz – Wien – Köln 1989, s. 229–233. V samotných Dolních Rakousích sídlilo k roku 1559 celkem 47 rodin z vyšší šlechty a 245 rodin rytířských. Změny ve struktuře společnosti ovšem dlouhodobě vedly k nárůstu počtu i významu vyšší šlechty na úkor rytířů. PERGER, R.: *Die Zusammensetzung des Adels im Land unter der Enns.* In: Knittler, H. (ed.): *Adel im Wandel.* Wien 1990, s. 33–36. K roli (dolno)rakouských stavů v průběhu 16. století dále srov. VANCSEA, M.: *Geschichte Nieder- und Oberösterreichs.* II. Gotha 1927; GUTKAS, K.: *Landesfürst, Landtag und Städte Niederösterreichs im 16. Jahrhundert.* JbLkNÖ. Neue Folge 36, 1964, s. 311–319; HASSINGER, H.: *Die Landstände der österreichischen Länder: Zusammensetzung, Organisation und Leistung im 16.–18. Jahrhundert.* JbLNÖ. Neue Folge 36, 1964, s. 989–1035; GUTKAS, K.: *Landesfürst und Stände als Gestalter des Landes Österreich.* (Vom Mittelalter bis zum Beginn des Absolutismus). In: Kordiovský, E. (ed.): XXIII. mikulovské sympozium. Brno 1995, s. 41–52; GUTKAS, K.: *Die Stände Österreichs im 16. Jahrhundert.* In: Feuchtmüller, R. (ed.): *Renaissance in Österreich.* Geschichte, Wissenschaft, Kunst. Wien 1974; BRUNNER, O.: *Land und Landstände in Österreich.* MOÖLA 5, 1957, s. 70. O politických aspektech reformace v rakouských zemích podrobně WOLKAN, R.: *Die Ächtung der Horner Konföderierten,* s. 1–20.

(66) GUTKAS, K.: *Landesfürst und Stände als Gestalter des Landes Österreich,* s. 49. Dále srov. HEILINGSETZER, G.: *The Austrian Nobility, 1600–1650: Between Court and Estates.* In: Evans, R. J. W. – Thomas, T. V. (edd.): *Crown, Church and Estates. Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries.* London 1991, s. 245–260.

(67) REINGRABNER, G.: *Der protestantische Adel in Niederösterreich – seine Zusammensetzung*

Mezi vlivné představitele nekatolické šlechty tehdy patřili i někteří pozdější konvertité: Volf Zikmund z Losensteina, Rudolf z Tiefenbachu, Jan Ludvík z Kufsteina či Jindřich Vilém ze Starhemberga.⁶⁸ Jiní příslušníci dolnorakouské šlechty naopak patřili k radikálnímu křídlu, podíleli se již na konfederaci z roku 1608 a také nyní zastávali vůči vládnímu stylu Habsburků nesmiřitelný postoj.⁶⁹ Z dalších nejvýznamnějších a nejbohatších předbělohorských šlechtických rodů v Dolních Rakousích je nutno jmenovat Eizingy, Hardeggy, Herbersteiny, Hofkircheny, Zelkingy, Zinzendorfy, Polheimy, Rottaly, Salmy, Scherffenberg, Streiny, Trauttmansdorffy, dále Fünfkircheny, Hohberg, Sinzendorfy a Teufly.⁷⁰

Stavovský odpor proti snahám vládnoucí dynastie prosadit výsadní postavení panovníka a rekatolizaci nabyl v Dolních Rakousích masivního charakteru. V tomto ohledu se země více blížila postupu stavů v Horních Rakousích a v českých zemích nežli postupu ve Štýrsku.⁷¹ Kroky, s jejichž

zung und sein Beitrag zur Reformationsgeschichte des Landes. Wien 1973. (Disertační práce uložená na Vídeňské univerzitě.) WINKELBAUER, T.: *Karrieristen oder fromme Männer? Adelige Konvertiten in den böhmischen und österreichischen Ländern um 1600*. In: Chocholáč, B. – Jan, L. – Knoz, T. (edd.): *Nový Mars Moravicus*. Brno 1999, s. 431–452.

(68) O konverzích rakouských šlechticů analyticky pojednal WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener*, s. 66–145.

(69) WOLKAN, R.: *Die Ächtung der Horner Konföderierten*, s. 20–22.

(70) PERGER, R.: *Die Zusammensetzung des Adels*, s. 35. Dále mezi evangelickou šlechtou v Dolních Rakousích k roku 1608 náleželi Althannové, Auerspergové, Concinové, Fünfkirchenové, Gerové, Gillueisové, Greiffenbergové, Greissové, Herbersteinové, Hofkirchenové, Khainachové, Kollonitschové, Landauové, Maraxiové, Ortenburgové, Polheimové, Pragové, Prösingové, Rauberové, Roggendorfové, Rottalové, Saurauové, Scherffenbergové, Schifferové, Schrottové, Stadlové, Streinové, Teufelové, Tiefenbachové, Thonradlové, Traunové, Tschernemblové, Trauttmansdorfové, Ungnadové, Windischgrätzové, Welzogenové, Zelkingové, Zinzendorfové. Z rytířského stavu byli mezi evangelickou šlechtou zastoupeni Ambstetterové, Beheimové, Bschenigové, Eislerové, Enenkelové, Engelhoferové, Feiertagerové, Fernbergerové, Fronhammerové, Furthové, Gayerové, Giengerové, Grabnerové, Gundrechingové, Hagerové, Heiblové, Heubergerové, Hocové, Hohbergové, Hohenfeldové, Hutstockerové, Inbruggové, Kaufmannové, Khelheimerové, Kielmannové, Kirchbergerové, Kleindienstové, Kneisslové, Kellenbeckové, Kornfeilové, Ketzlerové, Krennerové, Laglbergerové, Lasothové, Laspergové, Leisserové, Mallentheinové, Mammingové, Maskové, Mayrové, Moserové, Mühlwangerové, Neudeggové, Neuhausové, Nutzové, Ostermayerové, Pachelebové, Payrové, Pernsdorferové, Peuckhamové, Poigerové, Polaniové, Rabenhauptové, Römerové, Schönauerové, Schütterové, Schrötlové, Seemannové, Sintzendorfové, Starzerové, Stegerové, Stettnerové, Stockhormerové, Straubové, Stubnerové, Tattenbachové, Veldendorfové, Walterové, Welzerové, Winklerové, Woittichové, Wolfové, Woppingerové, Wurmbbrandové, Zellerové. REINGRABNER, G.: *Der protestantische Adel*, s. 266–270. Srov. údaje o počtech šlechtických rodin v Dolních Rakousích též HASSINGER, H.: *Die Landstände der österreichischen Länder*, s. 1001–1003.

(71) MELL, A.: *Grundriss der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark*. Graz – Wien – Leipzig 1929, s. 297–314.

pomocí se dolnorakouští stavové snažili bránit své politické i náboženské svobody, vedly ke koncentraci a lepší organizovanosti stavovské opozice, která neváhala podepisovat protihabsburské dohody s podobně radikálními stavy v okolních zemích. Postup dolnorakouských (a analogicky také hornorakouských) stavů při uzavírání vídeňského míru roku 1606, při řešení sporu mezi císařem Rudolfem a jeho bratrem Matyášem Habsburským v letech 1608–1609, v předbělohorském období i během stavovského povstání v letech 1618–1620 byl vnímán jako otevřený a opakované vystoupení proti zeměpánovi a zcela samozřejmě vyvolával u představitelů vládnoucí dynastie velkou nelibost a předpokládal různá politická i právní protiopatření.⁷²

Starobylé šlechtické rody měly dostatek kontaktů v českých zemích, včetně kontaktů rodinných, a v době českého stavovského povstání byly ochotny vést se svými českými partnery jednání o konfederaci. Navíc se pokusily vyvinout na Ferdinanda krátce po jeho nástupu na trůn rakouského arcivévody a později i císaře náležitý tlak směrem k ústupu nebo alespoň ke kompromisu s českými stavy.⁷³ Ten ovšem ustoupit nemínil. Činnost rakouských protestantských stavů naopak označil za velezradu a požadoval po nich uznání viny a holdování. Stavy se skutečně podařilo rozdělit do dvou táborů. Smířlivější z dolnorakouských šlechticů se nakonec rozhodli k holdování provedenému podle tradičních zvyklostí. Zeměpán se při něm ústně zavazoval chránit v zemi „svobody, práva a staré dobré zvyklosti“, zatímco kompromisu naklonění stavové přísahou slíbili nadále svému zeměpánovi zachovávat poddanskou věrnost a poslušnost. Zašli dokonce tak daleko, že své závazky stvrdili i písemnou formou svým podpisem na připravené listině.⁷⁴

Radikální příslušníci dolnorakouských stavů se naopak podobně jako roku 1608 a 1609 odmítli holdování zúčastnit.⁷⁵ Na schůzce stavů v červnu roku 1619 v Hornu, hlavním sídle rodu Puchheimů, potom bylo podle českého vzoru sestaveno direktorium, které mělo chránit stavovské svobody. Do jeho čela byl zvolen Zikmund Adam z Traunu.⁷⁶ Podruhé se

(72) STROHMEYER, A.: *Vom Widerstand zur Rebellion: Praxis und Theorie des ständischen Widerstands in den östlichen österreichischen Ländern der Habsburgermonarchie (ca. 1550–1650)*. In: Friedeburg, R. v. (ed.): *Widerstandsrecht in der frühen Neuzeit*. ZHF. Beiheft 26, Berlin 2001, s. 223; STURMBERGER, H.: *Georg Erasmus Tschernembl*, s. 146–179; WOLKAN, R.: *Die Ächtung der Horner Konföderierten*, s. 20–26.

(73) GUTKAS, K.: *Geschichte Niederösterreichs*. Wien 1984, s. 132.

(74) STROHMEYER, A.: *Vom Widerstand zur Rebellion*, s. 226.

(75) TAMTĚŽ, s. 230.

(76) HÜBEL, I.: *Die Ächtungen von Evangelischen und die Konfiskationen protestantischen Besitzes im Jahre 1620 in Nieder- und Oberösterreich*. JbGGPÖ 58, 1937, s. 18.

z bezpečnostních důvodů povstalci sešli v Retzu nedaleko moravské hranice, kde se přihlásili ke konfederaci s českými stavy. Vůči panovníkovi formulovali podmínku, že jakémukoliv jednání musí z jeho strany předcházet potvrzení všech dosavadních stavovských a náboženských svobod. Císař Ferdinand však jednání s nekatolickými stavy odmítl a místo toho je ve své odpovědi prohlásil za rebely a velezrádce. Jen malá část z původní hornské skupiny rakouských stavů v tomto okamžiku projevila strach a hledala východisko v poddání se císaři. Převažující část původního radikálního křídla ve svých dosavadních postojích setrvala.⁷⁷ Jejich odpor proti císaři se změnil z politického na vojenský a někteří dolnorakouští stavové se podíleli na Thurnově vojenském tažení na Vídeň a v srpnu 1619 se dokonce přihlásili o ochranu i u českého „zimního krále“ Fridricha Falckého.⁷⁸ V tuto chvíli byl již jakýkoliv kompromis nepřijatelný. Ferdinand II. patenty z 12. září a z 14. října 1619 postavil padesát pět rebelů z panského i rytířského stavu mimo zákon.⁷⁹ Po vojenské porážce povstání neváhal přikročit ke skutečnému potrestání rebelů, včetně trestu majetkové konfiskace.

Porážka povstání a snahy o disciplinaci dolnorakouské šlechty

Konfiskační jednání byla v politice Ferdinanda II. vůči dolnorakouským stavům přítomna od samého začátku a týkala se těch šlechticů, kteří novému panovníkovi odmítli složit hold a setrvali v odporu. Z dostup-

(77) GUTKAS, K.: *Geschichte Niederösterreichs*, s. 133; HÜBEL, I.: *Die Ächtungen von Evangelischen*, s. 17–19. Zde uveden také seznam rakouských šlechticů, kteří připojili svůj podpis pod konfederaci. WOLKAN, R.: *Die Ächtung der Horner Konföderierten*, s. 30.

(78) Některým rebelům bylo v rozsudcích přímo dáváno za vinu, že sloužili ve vojsku Čechů nebo Moravanů. WOLKAN, R.: *Die Ächtung der Horner Konföderierten*, s. 35, 143.

(79) V patentech byla uvedena následující jména: Jindřich Matyáš z Thurnu, Jiří Ondřej z Hofkirchen, Ludvík ze Starhemberga, Mert ze Starhemberga, Vilém z Hofkirchen, Jan Bernard Starhemberg, Jiří z Landau, Erasmus z Landau, Ondřej st. z Puchheimu, Reichard z Puchheimu, Ditrich z Puchheimu, Jan Bernard z Fünfskirchen, Rudolf Maraxi, Ondřej Thomradl, Jan Ondřej ze Stadel, Jan Jiří Strein ze Švarcnavy, Melichar Wurmbrandt, Jiří Ehrenreich z Roggendorfu, Jan Bernard z Thurnu, Jan Jiří z Neudeggu, Amandus z Gery, Wolf Steger, Volf Kryštof Römer, Kašpar Artstätter, Matyáš Wolzogen, Jan Šebestián ze Spet-
tu, Jiří Kryštof Rauber, Helmhard z Friedensheimu, Karel z Friedensheimu, Leonard Lem-sitz, Zacharyáš Starzer; Jan Vilém z Hardeggu, Jan Bernard z Puchheimu, Gottfried a Ondřej z Puchheimu, Volf Jakub a Julius z Herbersteina, Rudolf Greiss, Jan Zdislav z Hejsenštejna, Jiří Ehrenreich Prössing, Hugo ze Scherffenbergu, Reinhard Goltsch, Kryštof Welzer, Jáchym Stockhomer, Jan Maxmilián Breuner, Melichar Khren, Jonas Hillebrand, Ehrenreich a Jáchym Ehrenreiter, Otto Fridrich Geyer, Oldřich Leisser, Jan Václav Peuger, Jiří Wopfinder, Volf a Adam Polani, Zacharyáš Schwenpek. Část z těchto osob se zúčastnila již první vzpoury v Hornu z roku 1608. TAMTÉŽ, s. 36–38. Základní informace o rakouských šlechticích, kteří se zúčastnili povstání TAMTÉŽ, s. 43–94.

ných materiálů vyplývá, že si byl Ferdinand velmi dobře vědom významu Dolních Rakous jako zázemí císařské rezidence a že ani konfiskace tedy nesměřovaly k úplné likvidaci stavovské obce.⁸⁰ Ferdinand počítal s ochotou části šlechty postavit se na jeho stranu v boji proti Turkům i ve snaze po vládních reformách. Stejně tak se hrozbu konfiskací snažil využít jako motivaci pro postupné konverze mezi příslušníky rakouské šlechty. Na zřetel také byla brána ochota k jednání, jež se ze strany části dolnorakouských stavů projevovala prakticky již od února roku 1620, kdy vyslali k císaři deputaci, která měla připravit podmínky případného smíru s panovníkem.⁸¹

Výsledkem dlouhých jednání byl císařův požadavek, aby se dolnorakouští stavové podrobili holdování. Měli tak prokázat patřičnou lítost nad spáchanými zločiny, projevit loajalitu vůči císaři a distancovat se od povstání. Datum holdování bylo stanoveno na 12. června 1620. Stavové se k němu sice dostavili v poměrně velkém počtu, velkou část z nich ale tvořili katolíci, kteří věrnost císaři během povstání zachovávali tak jako tak. Nyní spěchali ukázat, že Dolní Rakousy ani zdaleka nejsou proticísařsky naladěny, což byl nepochybně velmi důležitý propagandistický tah. Dost možná na sebe chtěli zároveň upozornit, neboť se dala očekávat bohatá odměna. Na seznamu holdujících dolnorakouských katolíků, který pořídil František Kryštof Khevenhüller, se lze setkat se známými jmény. Jejich nositelé se obvykle během konfiskačního procesu angažovali i mimo hranice Dolních Rakous. Byli to Karel z Liechtensteina, Leonard Helfried z Meggau, Karel z Harrachu, Michael Adolf z Althannu, Rombaldo Collalto, Seifried Kryštof a Hans Breunerové, Jan Eusebius Khuen, Adam a Jan Fridrich z Herbersdorfu, Jan Kryštof Teufel, Jan Baltazar Hoyos a mnozí další.⁸² Mnozí z nich byli náboženskými i politickými konvertity. Bezprostřední příbuzné měli nejednou také v povstaleckém táboře a svým činem se nyní chtěli postarat o záchranu rodových statků. K holdování se však dostavilo i poměrně značné množství představitelů dolnorakouské nekatolické šlechty.

(80) O rozložení majetku dolnorakouské šlechty TAMTĚŽ, s. 95–112.

(81) HÜBEL, I.: *Die Ächtungen von Evangelischen*, s. 18. Vedle toho se v danou chvíli mezi dolnorakouskými stavy stále ještě vyskytoval značný počet osob, které holdování císaři odmítaly. Významné místo mezi nimi zastávali Ludvík ze Starhemberga, Karel, Hans a Helmhart Jörgerové z Tolleta, Ondřej Ungnad ze Sonnecku, Jiří Ondřej z Hofkirchen, Augustin Khevenhüller, Fridrich Windischgrätz, Augustin ze Sintzendorfu, Volf Adam a Hartmann z Landau nebo Ondřej st. z Puchheimu.

(82) Khevenhüller ve svém seznamu dále uvádí jména: Jan Ursinbeck, Jan Kollonitsch, Štěpán Heim, Markvart z Eggu, Jan Kryštof Volf, Volf Zikmund, Volf Kryštof Unverzagt, dva blíže nespecifikovaní příslušníci rodu Puchheimů, Jan Kryštof z Lichtnitz, Jan z Pöttingu, Ferdinand, Kryštof a Cyprián z Conzinu, Jiří Helfried z Meggau, Jan Jindřich a Helfried ze Schoburgu, Jiří Kryštof z Losensteinu. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandeí*. Bd. 9. Leipzig 1724, pag. 1065.

Také jejich jména Khevenhüller pečlivě zaznamenal, protože také ochota protestantů mohla být prezentována jako výrazný politický úspěch císaře. Samozřejmě, že na seznamu chyběli největší radikálové, s nimi se ovšem ani nepočítalo. I tak byly mezi holdujícími protestanty dosti důležité osoby: Jiří Fridrich z Hardeggu, Zikmund Adam Trautson, Pavel Jakub a Jan Oldřich ze Starhemberga, Ferdinand Herberstein, Volf Zikmund z Losensteinu nebo Jan Bernard z Puchheimu.⁸³ Již při pouhém porovnání seznamu holdujících katolíků, holdujících nekatolíků a holdování odmítajících protestantských šlechticů vyplývá, jak složitá byla situace mezi dolnorakouskou šlechtou. Mezi všemi třemi uvedenými skupinami se totiž objevují příslušníci těchže rodů. Hranice mezi konfesemi i hranice mezi šlechtici zastávajícími radikální postoje a těmi, kteří volili kompromis a smír s panovníkem, probíhala v Dolních Rakousích již tradičně uvnitř aristokratických rodin. Postoj vůči holdování Ferdinandovi II. toto pravidlo ještě zvýraznil. Je samozřejmě složitou otázkou, jakým způsobem uvedenou skutečnost vlastně interpretovat. Pouze prameny osobního charakteru by mohly doložit, jednalo-li se o skutečné hluboké náboženské a politické rozštěpení dolnorakouské společnosti, anebo naopak šlo-li o úpěnlivou snahu zachovat pozice rodu za každého politického a vojenského výsledku povstání.⁸⁴ V každém případě se holdující stavové museli kát za to, že „*bez zavadané příčiny*“ porušili své závazky vůči panovníkovi a vstoupili proti němu do otevřeného odporu, čímž se dopustili velkého zločinu. V tom se rakouské holdování příliš nelišilo například od pozdějšího holdování moravského. Lišilo se naopak tím, že se císař v případě Dolních Rakous spokojil s menšími tresty a svou zlobu soustředil spíše na ty členy dolnorakouské stavovské obce, kteří holdovat zcela odmítli, za-

(83) Další jména uváděná Khevenhüllerem jsou: Karel a Otto Teuflové, Gundakar z Polheimu, Ludvík z Knutzbergu, Jiří Ludvík a Jan Jáchym z Trauttmansdorffu, Volf Mikuláš z Annersbergu, Jiří a Jan Rauberové, Seifried Kollonitsch, „dva páni“ ze Scherffenberga, Rudolf z Ehrenbachu, Jan z Rottalu, Kryštof Vilém z Zelkingu, Jakub Hartman Enenkel, Seifried z Greisu, Emerich z Keinachu, Jan Oldřich z Coneinu, Jan Ditrich z Reifenbergu, Jan Pavel Holzog. TAMTÉŽ, pag. 1065–1066.

(84) TERSCH, H.: *Vielfalt der Formen. Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit als historische Quellen*. In: Winkelbauer, T. (ed.): *Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*. Horn - Waidhofen/Thaya 2000, s. 69–98; TYŽ: *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit (1400–1650)*. Wien 1998. O případných politických a osobních motivech jednání jednotlivých osob bělohorské generace WINKELBAUER, T.: *Karrieristen oder fromme Männer? Adelige Konvertiten in den böhmischen und österreichischen Ländern um 1600*. In: Chocholáč, B. – Jan, L. – Knoz, T. (edd.): *Nový Mars Moravicus*. Brno 1999, s. 431–452. (Tentýž text byl otištěn také v časopise *Frühneuzeit-Info*: WINKELBAUER, T.: *Karrieristen oder fromme Männer? Adelige Konvertiten in den böhmischen und österreichischen Ländern um 1600*. *Frühneuzeit-Info* 10, 1999, Heft 1–2, s. 9–20.)

tímco na Moravě se více či méně trestaly i osoby, jež už byly v okamžiku holdování ochotny ke kompromisu nebo se dokonce zcela poddaly panovníkově vůli.⁸⁵ Zárukou příští loajality země se v období navazujícím na holdování měla stát některá nová jmenování a personální změny v nejvyšších císařských a stavovských úřadech v zemi. Rakouským dvorským kancléřem byl jmenován Jan Křtitel z Verdenberga, který s Ferdinandem přišel do Vídně ze Štýrského Hradce. Místodržitelem v Dolních Rakousích se stal stejně oddaný Helfried Leonard z Meggau.⁸⁶ Meggauova pozice byla v okamžiku startu konfiskačního procesu navíc posílena i tím způsobem, že podobně jako český místodržitel Liechtenstein od císaře obdržel řád zlatého rouna, jenž byl v minulosti až na výjimky vyhrazen především osobám královského či knížecího rodu.⁸⁷

Počátek dolnorakouských konfiskací

I přesto (nebo právě proto) se konfiskační kauzy objevily ve vztahu k Dolním Rakousům velmi brzy. Prakticky současně s prvními vojenskými a politickými úspěchy v boji proti českým povstalcům i jejich spojencům z řad dolnorakouské šlechty. V případě obou rakouských zemí byly právně odůvodněny nikoliv vzpourou na straně českých stavů, nýbrž odmítnutím holdování Ferdinandovi II. To bylo považováno za porušení poslušnosti vůči zeměpánovi, tedy za velezradu a „*crimen laesae maiestatis*“.

(85) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandi*, pag. 1299.

(86) „Graf von Meggau wird Statthalter der NÖ Regierung...“ TAMTÉŽ, pag. 1593. O působení Leonarda Helfrieda z Meggau v tomto úřadě srov. STARZER, A.: *Beiträge zur Geschichte der Niederösterreichischen Statthalterei*. Die Landeschefs und Rätthe dieser Behörde von 1501 bis 1896. Wien 1897, s. 218–225. Leonard Helfried z Meggau (1591–1644), jenž pocházel z rodu, který do Rakous přišel z Míšně, udělal závatnou kariéru kolem krizového roku 1608 jako příznivec císaře Matyáše Habsburského. Ten ho jmenoval nejen tajným radou, jak bylo zmiňováno výše, ale také svým nejvyšším komorníkem a správcem úřadu nejvyššího hofmistra a hejtmanem hradů Forchtenstein a Eisenstadt. Ve stejné době se jako zplnomocněný zástupce císaře účastnil jednání zemských sněmů v Praze a v Bratislavě a podobně byl vyslán také na říšské sněmy do Německa. I přes těsné spojení s Matyášem přešel Meggau kontinuálně k politickému okruhu Ferdinanda Štýrského. Zasadil se totiž o jeho nástupnictví na císařském trůnu a sám dokonce koncipoval příslušný revers a na Ferdinandovu stranu se postavil i v době odboje rakouských stavů proti Ferdinandovi a v době tažení Gabriela Bethlena. Místodržícím v Dolních Rakousích se stal po smrti Pavla Sixta Trautsona 6. srpna 1621 a zastával ho prakticky po celou dobu konfiskačního procesu do roku 1626. Podle Starzera byl prvním dolnorakouským místodržícím, který ovládal pouze Rakousy pod Enzí. Podobně jako např. Jan Křtitel z Verdenberga, ani Meggau nebyl přijat do vládního týmu Ferdinanda III. a byly mu svěřovány pouze méně významné úkoly.

(87) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandi*, pag. 1619.

O podobě a průběhu konfiskací v Dolních Rakousích bylo s konečnou platností rozhodnuto instrukcí ze 17. prosince 1620. Bylo to tedy ve stejném okamžiku, jako se rozhodovalo o konfiskacích v Čechách a kdy si císař vítězstvím na Bílé hoře připravil pro potrestání rebelů pevnou pozici.⁸⁸ Již po celou druhou polovinu tohoto roku již ale (na základě mandátu z 8. srpna tohoto roku) byli postupně jmenováni jednotliví úředníci císařské dvorské a dolnorakouské komory, stejně jako jimi určení zvláštní komisaři, kteří se měli o zdárný průběh konfiskačního procesu postarat.⁸⁹ Komora měla sestavit seznam provinilých osob, označených za „vyhlášené rebely“, a jejich statků, na něž se vztahovala konfiskace. Vedle nemovitých majetků měly být konfiskovány také dlužní úpisy, hotové peníze a klenoty. Speciální taxační komise měly pořídit ocenění těchto majetků. K 12. září 1620 byly uvedené seznamy skutečně vyhotoveny. Seznam rebelů, jejichž statky měly být konfiskovány, v první fázi obsahoval dvacet devět jmen. O měsíc později byl rozšířen o dalších třicet pět osob. Ani tento počet konfiskovaných šlechticů však nebyl konečný.⁹⁰ K vyhlášení konfiskací dolnorakouských stavů tedy došlo ještě před bitvou na Bílé hoře. Za největšího viníka byl označen Helmhard Jörger z Tolleta, jenž držel statky i funkce v obou rakouských zemích. Ten byl následovně zatčen, uvězněn a za „*crimen laesae maiestatis*“ odsouzen k smrti (byť později omilostněn).⁹¹

(88) „...Endlicher auch mit andern Ländern aufs neu aufgerichteten Capitulation, Confoederation, sowohl in Böhmeim, Mähren, auch Ober- und Nieder-Lausitz als mit Ober- und Nieder Österreich, Hungarn und Siebenbürgen gantzlichen zu begeben, kräftiglich zu reminiieren, und Uns solche zu cassieren, einzuantworten...“ TAMTĚŽ, pag. 1319.

(89) Ignaz Hübel ovšem podotýká, že nařízení komisaři nevyvíjeli žádnou zvláštní péči. Jejich posláním nebylo údajně v nábožensky smířlivé rakouské šlechtické společnosti, kde prakticky v každé rodině byli členové s různou konfesní příslušností, obzvláště populární. Císařští komisaři dostali při provádění konfiskací vojenskou ochranu. Za úkol měli shromáždit veškeré právní podklady, jakými byly urbáře a gruntovnice, což nebylo ve všech případech jednoduché. HÜBEL, I.: *Die Ächtungen von Evangelischen*, s. 22–23.

(90) TAMTĚŽ, s. 20. Na čelných místech v prvním seznamu byli uvedeni Jindřich Matyáš z Thurnu, Jiří Ondřej z Hofkirchen, Ludvík ze Starhemberga, Vilém, Jan Bernard z Hofkirchen, Jiří z Landau, Ondřej st., Reichart a Ditrich z Puchheimu, Jan Bernard z Fünkirchen. Na čele seznamu z 14. října 1620 byly uvedeni Jan Vilém z Hardeggu, Jan Bernard, Gottfried, Hartmann a Ondřej z Puchheimu, Volf Jakub a Julius z Herbersteina nebo Rudolf z Greisu. Jde prakticky o tatáž jména, s nimiž se bylo možno setkat na seznamu rebelů, kteří odmítli holdovat. Kromě uvedených seznamů ještě existují další různé nadepsané nedatované soupisy, na nichž je uveden větší počet jmen. V seznamu se mimo jiné vyskytlo několik závažných chyb, které později musely být opravovány. Např. se zde objevila i jména osob, které zemřely ještě před rokem 1618.

(91) O průběhu soudu s Jörgerem WURM, H.: *Die Jörger von Tollet*, s. 178–190. Jörgerové z Tolleta byli významným rodem, který držel statky v obou rakouských zemích. V době stavovského povstání náleželi k nejradikálnějším představitelům proticísařské opozice, byť se někteří příslušníci tohoto rodu za určitých okolností přece jen snažili vystupovat jako před-

Počátkem dvacátých let se celkový počet postižených osob i konfiskovaných statků spíše snižoval nežli zvyšoval. Během roku 1621 byla totiž dominia často navracena do rukou původních držitelů nebo jejich blízkých rodinných příslušníků, na něž se vztahovalo císařské odpuštění nebo kteří císařské komoře v hotovosti složili částku, jež odpovídala ceně jejich statku.⁹² Vzhledem k výše zmiňovanému rozložení rakouských šlechticů mezi oba konfesní a politické tábory našli totiž mnozí z postižených vlivné přímluvce. Podle Ignaze Hübela podlehl nakonec v Dolních Rakousích konfiskaci jen relativně malý počet šlechtických statků.⁹³

Předávání konfiskovaných statků

V procesu předávání konfiskátů v Dolních Rakousích lze vysledovat některé charakteristické rysy, jež jej odlišují od analogických procesů v okolních zemích. V zemi byly pro pokojné a postupné předávání konfiskátů relativně ideální podmínky. Politická situace se vzhledem k blízkosti císařského dvora poměrně rychle stabilizovala a zdejší šlechta ve velkém množství holdovala císaři či dokonce konvertovala. Ferdinand II. se o moc nemusel s nikým dělit, jako tomu bylo v Horních Rakousích s Maxmiliánem Bavorským nebo ve Slezsku a do jisté míry i v Čechách a na Moravě s Liechtensteinem a Dietrichsteinem. Během dvacátých a třicátých let (od útoku Gabriela Bethlena) sem ani nepronikla cizí vojska, jako tomu bylo v případech Slezska a Čech, které postupně napadl Mansfeld, Sasové nebo Dánové. Stejně tak v Dolních Rakousích nepropuklo velké poddanské povstání, jakým byla na východní Moravě vzpoura Valachů nebo v Horních Rakousích selské povstání z roku 1626.⁹⁴ Významným rysem charakterizujícím dolno-

stavatelé kompromisního tábora. Trnem v oku Ferdinandovi II. byla již po dlouhou dobu předešlý evangelická obec Hernals, která se nacházela nedaleko Vídně a která Helmhardu Jörgerovi přináležela. Pokusy o její pacifikaci a rekatolizaci se ostatně děly již v předbělohorském období. WESTMÜLLER, L.: *Helmbard Jörger und die protestantische Gemeinde zu Hernals*. JbGGPO 81, 1965, s. 151–182.

(92) Možnost vykoupení se z konfiskace v Čechách a na Moravě byla vyloučena. Tím se rakouské konfiskace pravděpodobně nejvíce odlišovaly od analogického procesu ve dvou hlavních zemích Svatováclavské koruny. Situaci lze tedy charakterizovat tím způsobem, že v Rakousích na rozdíl od českých zemí mohl být trest za účast v povstání zrušen i ve své finanční části, a to na základě holdování císaři nebo složení finanční částky ve výši hodnoty statku. Byť i v Čechách v pozdějších dobách došlo k odpuštění konfiskace vybraným osobám, které projevily loajalitu vůči císaři a na jejichž přistoupení do císařského tábora měla i druhá strana nějaký zájem. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. I. Praha 1882, s. XLV–LXXXVIII.

(93) HÜBEL, I.: *Die Ächtungen von Evangelischen*, s. 24–25. Na tomto místě Hübel uvádí všechny konfiskované statky v Dolních Rakousích i jejich někdejší držitele.

(94) HEILINGSETZER, G.: *Der oberösterreichische Bauernkrieg 1626*. Wien 1985.

rakouské konfiskace je však skutečnost, že konfiskační agenda v rakouské expedici císařské dvorské komory na rozdíl od situace v expedici české nikdy zcela nevytlačila agendu jinou, například problematiku mýt, obchodu se solí, mezistátních obchodních vazeb, likvidace válečných škod nebo financování a obnovu klášterů.⁹⁵ Dále lze konstatovat, že institucionální i personální propojení tohoto procesu s Horními Rakousy zajišťovala dolnorakouská komora, která se měla postarat o hladký průběh konfiskací také v Horních Rakousích. Podobně jako v jiných zemích fungoval i dolnorakouský místodržitelství úřad, ačkoliv hrabě Helfried Leonard Meggau i přes své veškeré zásluhy a aktivity přece jen nebyl tak výraznou a samostatně působící osobností jako Liechtenstein nebo Dietrichstein. Personální propojení se projevovalo na straně konfiskovaných i nabyvatelů. Obě strany totiž velmi často držely statky v obou rakouských zemích. Propojení je poměrně výrazné i směrem k ostatním habsburským zemím. Částečně je to dáno chybami komorních úředníků, častěji ovšem opět personálním provázáním zemí či dokonce vojenským postupem překračujícím hranice země pod Enzí. Další zvláštností dolnorakouských konfiskací byl podíl dvou svébytných úřadů, které v habsburských zemích mimo Rakousy neměly obdobu, to znamená úřadu dolnorakouského vicedoma [Vitzdom] a klášterní rady [NÖ Kloster-Rath].⁹⁶ Podíl klášterní rady na procesu předávání konfiskátů či přidělování konfiskátů napovídá, že představitelé velkých i menších dolnorakouských a vídeňských klášterů, s nimiž se císař cítil být velmi silně svázán, náleželi k typickým nabyvatelům konfiskovaných statků a domů, popřípadě finančních prostředků z konfiskací. Dále z konfiskací profitovali významní šlechtici, kteří v některých případech nabývali statky i v jiných zemích.⁹⁷ Ve srovnání s jinými zeměmi v Dolních

(95) KNOZ, T.: *Die Gedenkbücher der Kaiserlichen Hofkammer aus dem 17. und 18. Jahrhundert*. In: Pauser, J. – Scheutz, M. – Winkelbauer, T. (edd.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch. Wien – München 2004, s. 153–161.

(96) BRUNNER, O.: *Das Archiv der Niederösterreichischen Kammer und des Vizedoms in Österreich unter der Enns und seine Bedeutung für die Landesgeschichte*. JbLkNÖ. Neue Folge 29, 1944–1948, s. 144–166. K problematice klášterní rady PETRIN, S.: *Der niederösterreichische Klösterat 1568–1629*. In: Reingrabner, G. – Schlag, G. (edd.): *Reformation und Gegenreformation im Pannonischen Raum*. Eisenstadt 1999, s. 145–156; SATTEK, J.: *Der niederösterreichische Klösterat*. Ein Beitrag zur Geschichte des Staatskirchentums in Österreich im 16. und 17. Jahrhundert. Wien 1949. (Disertační práce.)

(97) Příkladem za všechny by mohl být Jan Baltazar z Hoyosu (1583–1632), který se prosadil díky svým aktivitám při obraně proti Turkům. Ten roku 1621 získal z konfiskací dům ve Vídni a koupil statek Vestenhof, který ležel před branami Vídně, a o rok později statek Niederkreuzstetten. Obojí byly statky zabavené rebelům. V průběhu dvacátých let ještě přikoupil dominia a statky Oberwaltersdorf, Hohenberg, Retz, Pulkava a Rešice. Ve stejné době založil mnohé církevní fundace, z nichž nejdůležitější byla stavba minoritského kostela v Neun-

Rakousích získávali (především menší) konfiskáty také nejrůznější drobnější dvorští úředníci, úředníci dolnorakouských císařských úřadů, zdánlivě méně významní dvořané, dvorští obchodníci a zaměstnanci. V hrubé charakteristice lze konstatovat, že ve srovnání s původním počtem osob vzatých po porážce povstání do císařské klatby se při konečném procesu konfiskací a přidělování konfiskátů v materiálech císařské dvorské komory objevoval na obou stranách poměrně malý a uzavřený okruh jmen. Pokud jde o časový rozvrh předávání konfiskátů, lze vysledovat následující skutečnosti: Převážná část konfiskátů byla v Dolních Rakousích předána již v letech 1620–1622, resp. 1624. V následujících třech letech proces spíše odumíral a dokončovaly se některé komplikovanější kauzy. V roce 1628 lze v materiálech císařské dvorské komory naopak sledovat nepochybné obnovení zájmu o dolnorakouské konfiskace, aniž by do nich zasáhl vliv českého či moravského obnoveného zřízení nebo nějaké jejich dolnorakouské varianty. Přesto lze říci, že se císař Ferdinand II. v letech 1628 až 1630 cítil být na vrcholu své moci. V Čechách a na Moravě vydal zmíněná obnovená zřízení, v Říši restituční edikt. V Rakousích proto mohl otevřít některé starší případy a některé někdejší rebely dokonce alespoň částečně omilostňoval. V poměrně velké míře byly v uvedených letech řešeny také následné prodeje konfiskovaných statků. Mezi lety 1631 a 1637 se resty konfiskačních kauz vyskytovaly v dolnorakouské agendě v naprosto omezeném množství, ani tehdy však nevymizely zcela.

Již počátkem podzimu roku 1620 se začalo s předáváním a prodáváním dolnorakouských konfiskátů novým nabyvatelům. Dokládá to císařská instrukce z 30. září tohoto roku, podle níž měly být takto získané finanční prostředky určeny na financování války.⁹⁸ Na různá dolnorakouská konfiskovaná panství byli prakticky vzápětí vysláni vojenští zásobovači a ubytovatelé. Důsledné využití výnosů z dominií ve prospěch armády měli zajistit zemský klíčník v Kremži Kryštof Perkhhammer, podmaršálek dolnorakouské zemské vlády Jan Adolf Wolfstirn a Šimon Adolf Hainisch.⁹⁹ Například v oblasti ležící v zemi pod Enží mezi Gmundenem

kirchen a kapucínského kostela v Korneuburgu. Své aktivity přenesl i na syna Jana Baltazara ml. z Hoyosu. O jeho osobě a rodu HABSBUK-LOTHRINGEN, M. S.: *Die Familie Hoyos. Geschichte und Persönlichkeiten*. In: Knittler, H. (ed.): *Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession 1500–1700*. Wien 1990, s. 565–584, zde s. 567, rodokmen s. 610–611.

(98) „Decret an die NÖ Camer, daß vermög IM gnädigsten Resolution der Rebellen Güter zwar verkauft, aber nicht anders als zu der Kriegs-Volks Bezahlung verordnet werden sollen...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 30. 9. 1620, fol. 110v.

(99) Nařazení se týkalo především panství, statků a dvorů Horn, Schwarzenau, Krumau (am Kamp), Gars, Drösiedl, Sommerein, Thunau, Zwerndorf. TAMTĚŽ, kn. 168, 2. 12. 1620, fol. 138v. K problematice zeměpanského úřadu „klíčníka“ v Kremži (Kremser Schlüsselmeister)

(správně spíše Gmündem) a českou hranicí,¹⁰⁰ silně poškozené válečnými akcemi, se podle vyjádření císařské dvorské komory nacházela celá řada menších opuštěných rytířských statků, jejichž držitelé se v předchozím období zapojili do bojů proti panovníkovi. Císař se vyslovil v tom smyslu, že to jsou „*Unsere Feinde und Rebelle, die auch de facto gegen Uns streiten*“. Byli proto vzati do císařského achtu a jejich statky byly konfiskovány. Panovník i jeho nejvyšší úředníci si byli dobře vědomi, že každým okamžikem dochází k ruinování statků a k následným velkým finančním ztrátám. Usilovali tedy o to, aby příslušní komisaři co nejrychleji určili skutečnou vinu jednotlivých zúčastněných osob. O kom by se zjistilo, že se povstání proti císaři nezúčastnil, měl být co nejrychleji restituován a jeho statek měl být uveden do dobrého hospodářského stavu. V opačném případě měl být konfiskovaný majetek řádně zinventován, oceněn, předán do správy komoře a měli pro něj být urychleně nalezeni noví držitelé. Ačkoliv se zároveň s tímto případem o svá práva hlásili i „velcí“ pretendenti na konfiskovaný majetek z císařova bezprostředního okolí, lze říci, že první vlnu předávání konfiskovaných statků v Dolních Rakousích odstartovala císařova starost o osud desítek roztržštěných majetků ve vojensky devastovaných západních příhraničních oblastech Dolních Rakous, kde operovala česká povstalecká vojska i oddíly hornorakouských stavů.¹⁰¹

První léta po porážce stavovského povstání byla kromě toho typická několika důležitými postupy při předávání konfiskátů, především po rebellech Ondřeji Thonrdlovi, Volfu Ehrenreichovi Wurmbrandtovi, Janu Bernardovi z Puchheimu, Jiřím Kryštofovi Rauberovi, Jiřímu a Erasmu Landauovi, Fridrichu Geyerovi a Ondřeji z Hofkirchen. Všichni tito dolnorakouští šlechtici se měli dopustit „*flagranti crimine*“.¹⁰² O konfiskáty se začali hlásit zájemci, a to jak příslušníci rodin potrestaných rebelů, tak

KÖCK, E.: *Das Schlüsselamt von Krems von den Anfängen bis zum Jahre 1700*. Wien 1965. (Dizertační práce.)

(100) Materiál císařské dvorské komory používá v registru i vlastním textu místního jména Gmunden. Toto městečko však leží poměrně hluboko v Horních Rakousích a ve značné vzdálenosti od české hranice. O Gmünd by mohlo jít i z toho důvodu, že císařský dokument v pamětních knihách císařské dvorské komory následuje bezprostředně po dokumentech, které se týkaly pacifikace oblasti Českého Krumlova v jižních Čechách, s gmündskou oblastí bezprostředně sousedící. Dokument byl navíc adresován stejným dolnorakouským úředníkům jako v předchozím případě.

(101) „An Christoph Perkhamer, und Adamen Wolfstirn, was sie bey Apprehendirung unterschiedlicher von Gmunden nach Beheim liegenden oder Rebellen Edelsitz, und was sich von Vorrat befindet, in Acht nehmen sollen.“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 12. 10. 1620, fol. 119v.

(102) „An Wolf Ehmreichen Wurmbrand, der solle verstehen, daß der Neudegger Hof dem – von Hoyos eingantwortet werde, oder in der Person anhero gestellt...“ TAMTÉŽ, kn. 168, 12. 3. 1620, fol. 171v.

císařovi nejpřednější političtí spojenci z řad vysoké katolické šlechty a konvertitů, tak v neposlední řadě různí císařští úředníci, kteří měli u panovníka své pohledávky. Mezi žadatele z první jmenované skupiny patřila dokonce vdova po jednom z největších dolnorakouských rebelů Ondřeji z Hofkirchen, jež ovšem dostala pouze jisté finanční odškodné, zatímco Hofkirchenův sporný vídeňský dům v Herrengasse byl předán Gundakarovi z Liechtensteina.¹⁰³

Panovníkova reakce na podobné žádosti, sdělovaná úředníkům dolnorakouské komory nebo zdejšímu vicedomovi Gundakarovi z Pollheimu, byla velmi různorodá. Některé pretendenty odkázal na pozdější dobu s tím, že ve věci ještě nebylo nic uděláno a konfiskovaný statek ještě není opatřen právními ani finančními náležitostmi, a proto není ani připraven pro předání. V jiných případech, jako u předání dolnorakouských statků Ebergassing a Wienerherberg komornímu radovi a císařskému obchodníkovi Jeronýmu Bonacinovi, byl však předávací proces alespoň urychleně započat. Komorní rada Jeroným Bonacina, jenž byl zároveň povýšen do šlechtického stavu, se v tomto období stal přímo prototypem dvorského či komorního zaměstnance, který se ve sledovaném období dostal díky konfiskacím k poměrně značnému majetku, jehož přidělení bylo zdůvodněno zásluhami nabyvatele a jeho činností ve službách panovníka. Nebylo jisté náhodou, že v době, kdy Bonacina získal Ebergassing a další statky v Dolních Rakousích, se jeho jméno v materiálech císařské dvorské komory objevovalo v pozici zprostředkovatele nejrůznějších komorních obchodů a finančních transakcí. Císař přitom ve svých relacích nikdy neopomněl zdůraznit, že Bonacinova činnost přináší Rakouskému domu velký prospěch. Podobně jako o celé řadě dalších osobností tohoto typu platí také o Bonacinovi, že se ve svých majetkových ziscích neomezil pouze na území Dolních Rakous. Právě zdejší majetky ale do budoucna měly určovat jeho pozici na vídeňském dvoře a spolutvořit strukturu dominií příslušníků dvorské šlechty v bezprostředním okolí císařského rezidenčního města.¹⁰⁴

(103) „Kays. Resolution an NÖC, pro Einraumung Meist Gubdaker von Liechtenstein des Andre Hofkirchen geweste freye Behausung, so IKM ihme Liechtenstein schenken, und dagegen seiner – des v. Hofkirchen Ehwirtin 2 000 fl. aus Gnaden auszehlen lassen...“ TAMTÉŽ, kn. 168, 9. I. 1621, fol. 154. Srov. též STLA WIEN, Harrer, P.: *Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur*. Wien 1956. (Strojopis.)

(104) Komorní rada Jeroným Bonacina († 1653) patří mezi osobnosti, které byly výrazně spjaty s finanční stránkou pobělohorských konfiskací, a proto jí také bude věnována pozornost v příslušné kapitole. Bonacina měl již v předbělohorském období čilé kontakty také na moravské šlechtické scéně, především sloužil jako zprostředkovatel a obchodní partner pro Karla st. ze Žerotína. V pobělohorské době udělal kariéru jako císařský komorní rada. Měl proto u císaře celou řadu pohledávek, které ho přivedly mezi nabyvatele konfiskátů hned v několika habsburských zemích. Roku 1626 byl v Dolních Rakousích přijat mezi příslušníky

Analogicky by se dalo hovořit také o dalších Ferdinandových dvořanech a vyšších či nižších dvorských úřednících, z nichž někteří se na konfiskačním procesu z moci svého úřadu bezprostředně podíleli: Karlovi z Harrachu (Immendorf),¹⁰⁵ vicedomovi Gundakarovi z Pollheimu (dům ve Vídni),¹⁰⁶ císařském plukovníkovi Rudolfovi z Tiefenbachu (Zistersdorf, Dürnkrot/Suché Kruty, Ebenthal, Angern, ves Neubau),¹⁰⁷ Janu Kryštofu Teufelovi (dům ve Vídni), prezidentu dolnorakouské komory Janu Baltazarovi z Hoyosu (dvůr Neudegg),¹⁰⁸ Maxmiliánu Breunerovi (statek Neudorf),¹⁰⁹ Janu Unterholzerovi (statek Zellerndorf), úředníku solného úřadu ve Vídni Jiřímu Janu Stredele (např. statky Goggitsch a Radl),¹¹⁰ komisaři Vin-

rytířského stavu. KNOZ, T.: *Karel st. ze Zerotína – stavebník a jeho stavitelé*. Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce I, 1998, s. 19–22, zde s. 21–22; STARZER, A.: *Beiträge zur Geschichte der Niederösterreichischen Statthaltereie*, s. 439. Podle Karla F. Franka byl doktor teologie a filozofie Martin Bonacina, jenž přednášel morální filozofii na akademii v Miláně, obdařen roku 1614 osobním palatinátem. Bratři Jeroným a František Bonacinové (o nichž se hovoří jako o Martinových vnučích) byli i se všemi svými potomky již roku 1605 na základě nařízení Rudolfa II. povýšeni do šlechtického stavu a byl jim udělen erb. Jeroným Bonacina, byl navíc v lednu roku 1626 povýšen do rytířského stavu v Horních Rakousích a v červenci téhož roku se stal císařským radou. FRANK, K. F. v.: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblände bis 1806*. I. Schloss Senftenegg 1967, s. 107.

(105) Z Immendorfu musel být po Harrachově stížnosti vykázan správce někdejšího držitele panství Jiřího Kryštofa Raubera a instalován jeho vlastní správce. „An NÖC, pro Verordnung, daß dem H. v. Harrach das Rauberische Gut Immendorf mit der gebrauchigen Schermung eingeräumt, entgegen des rebelischen Georg Christophen Raubers Pfleger abgestattet werde...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 17. 6. 1621, fol. 202.

(106) TAMTĚŽ, kn. 168, 8. 12. 1620, fol. 140.

(107) „An NÖC, welchergestalt H. Rudolphen von Teuffenbach die Landaische Güter, als Ziserstorf, Dürnkrot, Ebenthal, und Hoflein samt dem Dorf Glätzendorf, und dem Zehend alda um m/220 fl. erblich verkaufft worden, an solchem Kauffschilling aber, soll sein Kriegs-Rest 87 635 fl. 55 kr., und dann ein Schuld pro 2 333 fl. samt dem Interesse mit 7 per Cento defalciiert werden, und daß Er von Teuffenbach sich der Geiſtlichkeit am wenigsten anzunehmen haben.“; „An NÖC, welchergestalt H. Rudolphen v. Teuffenbach das Dorf Neubau neben den andern Landaischen Gütern pro 6 000 fl. auch käuflichen hinuzulassen werden.“; „An NÖC pro Einantwortung H. v. Teuffenbach der Herrschaft Angern, die ihme um m/45 fl. käuflich hingelassen worden.“ TAMTĚŽ, kn. 168, 22. 8. 1622, 22. 9. 1622, 26. 10. 1622, fol. 324, 334v, 340v.

(108) Do soutěže s Hoyosem o uvedený dvůr po rebelovi Melicharu Wurmbrandovi se pustili ještě bývalý zemský maršálek Ursinbeck a komorní rada Jan Unterholtzer z Kranichbergu. TAMTĚŽ, kn. 168, 3. 4. 1621, fol. 169.

(109) „Antwort-Schreiben an Cardinal Dietrichstein, wegen der überschickten 60 000 fl. und Erinnerung der angewordenen Bereit- und Einantwortung des Guts Wastiz...“ TAMTĚŽ, kn. 168, 29. 7. 1622, fol. 311.

(110) „An NÖC, welchergestalt hiessigen Saltzamtman H. Hans Georg Stredele, die 2 Puchhaimische Rebelen Gütel Goggitsch und Rädél um 16 073 fl. gegen Übernehmung des darauf haftenden Schulden-Lasts der 13 073 fl. die übrige 3 000 fl. aber an einer Schuldt-

cenci Muschingerovi z Gumpendorfu (panství Gars a některé vsi na panství Rosenberg), sekretáři říšské dvorské rady Janu Huberovi (zatím neurčený statek v Rakousích nebo v Čechách), komornímu koncipistovi Melicharu Wahlovi (Hirschfeldau), dvorském sekretáři Danielu Melzerovi (Absdorferské léno), dvorním služebníku a zlatníkovi Filipu Holbeinovi.¹¹¹ Z Dolních Rakous se tak ihned na počátku dvacátých let 17. století začalo stávat specifické území s převahou klášterních zboží a menších statků úřednické šlechty. Obě tyto společenské složky přitom lze považovat za podstatné pilíře panovnické moci.

V poměrně velkém rozsahu začalo na přelomu let 1620 a 1621 také předávání měšťanských i šlechtických domů a paláců ve Vídni, jež byly konfiskovány rebelům současně s jejich venkovskými statky.¹¹² Nad předáváním vídeňských šlechtických domů přitom také bděla dolnorakouská dvorská komora, nepatřilo tedy do kompetence vídeňského magistrátu. Odhady prováděla komise vedená Maxmiliánem Berchtoldem.¹¹³ Konfiskace domu postihly například vídeňské měšťany Pavla Golda a Karla Sulzbecka, z dolnorakouských šlechticů pak Jana Viléma z Hardeggu, Jiřího Ondřeje i Viléma z Hofkirchen, Helmharda Jörgera, oba bratry z Landau, Jiřího Ehrenreicha z Roggendorfu a celou řadu dalších povstalců.¹¹⁴ Na své si v této souvislosti přišly osoby, které je možno najít i mezi nabyvateli dolnorakouských venkovských statků: Gundakar z Liechtensteina, Gundakar z Pollheimu,¹¹⁵ Kryštof Teufel,¹¹⁶ Karel z Harrachu.¹¹⁷ O měšťské domy a paláce povstalců byl proječován velký zájem, neboť se často nalézaly na atraktivních parcelách.¹¹⁸

Verschreibung pro m/10 fl. zu defalciren, käuflichen verwilliget worden...“ TAMTÉŽ, kn. 168, fol. 329v.

(111) „Bescheid für IM gewesten Hof-Secretari Daniel Melzer, daß ihme zu den aus dem Abstorferischen Lehen, bewilligten 4 000 fl. Gnad auch 300 fl. jährlicher Provision aus dem ViceDom- und Salzamt zu halben Theil gereicht werden solle...“ TAMTÉŽ, kn. 168, I. 4. 1621, fol. 178.

(112) Srov. WOLKAN, R.: *Die Ächtung der Horner Konföderierten*, s. 113–127.

(113) V komisi byl dále vicedom Kryštof Strauss a pisář Jan Marienbaum. TAMTÉŽ, s. 114.

(114) TAMTÉŽ, s. 113.

(115) TAMTÉŽ, s. 117.

(116) „Resolution an NÖC, vermög dem H. Hans Christoph Teufel das Sulzbergische Haus, gegen Abschreitung 3000 fl. an seine Forderungen eingeräumt, die Sulzbergische Drittel aber mit anderen werten Ergötzlichkeiten bedacht werden...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, fol. 163v.

(117) WOLKAN, R.: *Die Ächtung der Horner Konföderierten*, s. 116.

(118) Rudolf Wolkan uvádí celou řadu příkladů, které dokládají atraktivitu i rezidenční a hospodářský význam měšťských domů rakouských povstalců. TAMTÉŽ, s. 113–114. O kon-

Pokračování konfiskačního procesu

V letech 1623 a 1624 pokračovaly dříve nastartované procesy. Pokračovalo například velmi vstřícné jednání panovníka vůči církevním institucím a řádům, takže se k dalšímu majetku dostali benediktini v Göttweigu, jezuité ve Vídni nebo augustiniáni v Corneuburgu.¹¹⁹ Zmiňované konfiskáty byly jejich novým nabyvatelům potvrzovány a zároveň byly řešeny vznikající rozpory, finanční náležitosti či projevující se konkurence mezi pretendenty přidělení jednotlivých statků. Bonacinovi byl například přiznán zisk výše uváděných statků „*kauflich*“ za předpokladu zaplacení desátku ze Schwechatu. Dokončeno bylo i předání statků při řece Kamp Vincenci Muschingerovi, konkrétně Hornu a Garsu.¹²⁰ Mezi nabyvateli konfiskátů se tentokrát více než v předchozím období vedle rakouských úředníků typu Hoyose, Muschingera, Sallburga, Mossmüllera, Dornmangera¹²¹ nebo vídeňského vicedoma Kryštofa Strausse začali prosazovat cizinci, kteří přišli k vídeňskému dvoru nebo se na výsluní dostali díky svému vojenskému povolání.¹²² Byť v menší míře, než tomu bylo například

fiskacích měštanských a šlechtických domů ve Vídni srov. WEIGL, A.: *Residenz, Bastion und Konsumptionsstadt: Stadtwachstum und demographische Entwicklung einer werdenden Metropole*. In: Týž (ed.): *Wien im Dreißigjährigen Krieg. Bevölkerung, Gesellschaft, Kultur, Konfession*. Wien – Köln – Weimar 2001, s. 31–105; STÖGMANN, A.: *Staat, Kirche und Bürgerschaft: Die katholische Konfessionalisierung und die Wiener Protestanten zwischen Widerstand und Anpassung (1580–1660)*. In: Tamtéz, s. 482–564, zde s. 531–532; KITTEL, E.: *Die Vermögensverhältnisse Wiener Bürger in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*. Wien 1968 (disertační práce); MATT, R.: *Die Wiener protestantischen Bürgertestamente von 1578–1627. Eine reformationsgeschichtliche Studie*. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Wien 17, 1938, s. 37; PRADEL, J.: *Die Wiener Ratsbürger im ersten Drittel des 17. Jahrhundert*. Wien 1972. (Disertační práce.)

(119) „Kays. Consens für den H. Prälaten zu Göttweig, daß er zu den Closters Notdurften m/12 fl. als m/10 gegen 5 per Cento anticipieren möge, doch daß solche immer 5 Jahren abgelegt werden sollen...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, fol. 436v, 443, 469v.

(120) „Resolution an die NÖK, daß sie mit Herrn Vincenz Müschinger Freyherrn wegen der Ihme käuflich hingelassenen Herrschaften Gärs und Horn samt dem Sitz Raan, daran er bereit m/50 fl. baar Geld richtig gemacht, albereite und endliche Richtigkeit machen solle...“ TAMTÉŽ, kn. 168, II. 12. 1623, fol. 452v.

(121) TAMTÉŽ, kn. 168, II. 11. 1624, fol. 531. Majetek získal i člen císařské dvorské rady Bernard Mossmüller. TAMTÉŽ, kn. 168, 20. 12. 1624, fol. 542. Jiří Dornmanger byl kontrolorem dvorského válečného účetního úřadu (Hof-Kriegs-Zahl-Amt). TAMTÉŽ, kn. 168, fol. 433.

(122) Mezi rebely, jejichž statky byly v tomto období prodávány novým držitelům, se vedle Jana Kryštofa Raubera (panství Immendorf bylo předáno Vítovi Tschirdenlovi) a Ondřeje z Hofkirchen (panství Judenau bylo předáno Kateřině z Herbersteina a panství Guttenbrunn Gilbertovi Saulierovi) objevila i další jména a podobně tomu bylo i mezi nabyvateli. Statek Melichara Moska Niederleiss byl přičten Sefriedu Kryštofu Breunerovi, statek Jindřicha ze Steinbachu Moskau zase Vilému Verdugovi, Mosbach Gottfrieda z Puchheimu komořimu (Kammerdiener) Janu Bonaventurovi Papazonovi. TAMTÉŽ, kn. 168, fol. 517v.

v Čechách třicátých let, i rakouské konfiskace se tak postupně začaly stávat „mezinárodní“ záležitostí, jež předznamenala proměnu středoevropské společnosti i charakter monarchie. Zároveň se objevily první pardony cti i statků, které proces předávání konfiskátů dále komplikovaly.¹²³ V případě Strausse, Hoyose i jiných nabyvatelů se projevily nedostatky volných konfiskátů v zemi, jež byl snad do značné míry předurčen i počátkem „pardonového období“, jež patrně v dolnorakouské konfiskační agendě vyvolalo jisté zmatky. Výsledkem bylo, že se někteří žadatelé tohoto období, včetně zasvěcených Hoyose a Harracha, na císaře neobraceli se žádostí o konkrétní konfiskát, nýbrž o jakýkoliv volný statek v Dolních Rakousích nebo dokonce v Čechách.¹²⁴

Většina charakteristik procesu předávání konfiskátů v Dolních Rakousích mezi léty 1625 a 1629 odpovídá jeho charakteru v předchozím období, tuto časovou periodu lze nazvat dlouhodobým dozníváním uvedeného procesu. Také v tomto období pokračovala podpora některých velkých dolnorakouských klášterů, zvláště aktivně si v těchto letech vedli opati klášterů v Göttweigu a Lilienfeldu. V obecné rovině je možné říci, že i mezi světskými nabyvateli se více méně opakují i stejná jména. Pokračovalo předávání hofkirchenovských statků a majetku pánů z Landau. Z menších rebelů se v tomto období ještě vyskytují jména Fridricha Geyera, Kryštofa Welchera, Filipa Fuchse, Melichara Moscha, Jana Hillebranda. Mezi nabyvateli byli podobně jako v předchozím období především Jan Baltazar Hoyos, Jan Zelking, Jan Unterholzer, Karel Santilier, Štěpán Heim, Jiří Jan Stredele, Jan Ruprecht Hegenmüller. K nim se přidružil ještě plukovník Hanibal ze Schaumburga nebo Filip Scherfen. Také v tomto období byli tedy s výjimkou Hofkirchenů nebo Hoyose a Zelkinga na obou stranách

(123) Jako příklad takového postupu a komplikovaného řešení je v Dolních Rakousích možné jmenovat statek Amanda z Gery, který byl mezitím předán vicedomovi Kryštofu Straussovi. Po jednání se Straussem i dolnorakouskou komorou se v tomto případě nakonec dospělo k řešení, podle něž měl být statek vrácen Gerovi a pro Strausse měl být nalezen statek jiný, nebo měl být finančně odškodněn. V případě Amanda z Gery se konfiskace a restituce týkala panství Clement. Záležitost měl vyřešit vicedom Kryštof Strauss. TAMTĚŽ, kn. 168, 28. 4. 1623, fol. 391v, 426, 430v. O Amandovi z Gery a jeho zisku z konfiskací srov. též WOLKAN, R.: *Die Ächtung der Horner Konföderierten*, s. 136.

(124) Karlu Harrachovi bylo nakonec zprostředkováno panství Bruck an der Leitha, což ovšem nebyl konfiskát. Harrachové měli uvedené panství již delší čas v zástavě. „Resolution an die NÖK, daß IKM dem H. Carl von Harrach Freyh. die Herrschaft Pruck an der Leutha, ohne alle Bereitung oder mehrere Handlung, erbeigenthumblich zu überlassen gnädigst bewilligt, und was Sie mehrer Werth geschenkt, doch daß Er mit der Mauth einige Steigerung ohne IKM vorwissen fürnehmen, oder daß seine Erben solche Herrschaft in künftüg verkaufen wolten, oder auf einen des Geschlechtes kamme, so nicht Catholisch IM alsdann die Ablösung von der andern bevorstehen solle...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Osterreichische Reihe, kn. 168, 30. 12. 1624, fol. 543v.

spíše méně důležité úředníci. Ani statky, jež byly v tomto časovém úseku komorou prodány, neměly v rakouských poměrech rozhodující význam.¹²⁵ Také v tomto období se tedy jednalo především o drobnější dominia, jež byla v držení povstalé šlechty a nacházela se na územním páse mezi Hollabrunnem a Gmündem, jižně od moravské a české hranice, který byl nejvíce postižen povstáním i boji.

Role jörgerovských konfikací

Výraznou změnou bylo přesunutí těžiště rakouských konfikací do země nad Enží, jež bylo spojeno s převáděním jörgerovského majetku. Především v letech 1627–1628 tak došlo také k dočasné nové aktivizaci konfiskačního procesu také v Rakousích pod Enží. Konfikace tohoto rodu byly v tomto období v rozsáhlém měřítku prováděny v sousedních Horních Rakousích a na území Dolních Rakous se kauza dostala zcela přirozeným způsobem, neboť mnozí příslušníci tohoto rodu měli své državy také v zemi pod Enží, mnohdy ležely bezprostředně na východním břehu hraniční řeky.¹²⁶ K roku 1620 v Dolních Rakousích sice Jörgerové drželi poměrně velký počet statků, byť o něco méně nežli v zemi nad Enží, jejich důležitost však byla nesporná: Araburg, Hohenberg, Heinrichschlag, Johannstein, Walpersdorf, Kreisbach, Pottenbrunn, Zacking. Všechny uvedené statky roku 1620 podlely konfikaci.¹²⁷

„*Hauptrebel*“ Karel Jörger z Tolleta měl v Dolních Rakousích pouze zanedbatelnou část majetku, takže jeho případ v zemi pod Enží nevyvolal samostatný konfiskační proces.¹²⁸ Jinak to ovšem bylo s některými Karlovými příbuznými, především s Helmhardem a Janem Maxmiliánem Jörgerem z Tolleta. V některých případech byly konfikace provedeny, v jiných si mohla omilostněná osoba za určitou sumu zaplacenou do císařské pokladny původní statek odkoupit zpět.

Jak bylo uvedeno výše, Helmhard Jörger z Tolleta je historiky považován za nejvíce konfikacemi postiženého šlechtice v Dolních Rakousích. Helmhard IX. Jörger z Tolleta (1572–1631) pocházel z kryštofovské linie rodu a byl synem Wolfganga Jörgera.¹²⁹ V měřítku obou rakouských zemí

(125) To by mohlo platit snad pouze o někdejším Geyerově panství Zellerndorf, které připadlo Janu Unterholtzerovi, popřípadě o panství Hohenberg ležícím ve Waldviertlu mezi Světlou (Zwettl) a Gmündem, jež připadlo Hoyosovi.

(126) WOLKAN, R.: *Die Ächtung der Horner Konföderierten*, s. 134–135.

(127) WURM, H.: *Die Jörger von Tollet*, s. 283.

(128) WOLKAN, R.: *Die Ächtung der Horner Konföderierten*, s. 134.

(129) První manželkou Helmharda Jörgera byla Magdalena z Polheimu, druhou Anna Marie Khevenhüllerová. WURM, H.: *Die Jörger von Tollet*, s. 110–114, 291.

patřil mezi nejaktivnější protestantské šlechtice. Po roce 1620 byl Helmhard Jörger zatčen Maxmiliánem Habsburským, uvězněn na zámku v Linci a jeho statky podlehly konfiskaci. Jeho případ měl být spolu s případem jeho příbuzného Karla jednou z precedenčních soudních kauz v rakouských zemích. Ačkoliv se potrestání Helmharda Jörgera i konfiskace jeho dosavadního majetku dotýkala především Horních Rakous, v té době okupovaných a spravovaných bavorským kurfiřtem, objevil se odraz tohoto případu také v zemi pod Enží. Aniž by byl za tímto účelem vydán obecněji formulovaný pardon, díky své manželce Anně Marii Khevenhüllerové a především jejímu bratrovi Františku Kryštofovi Khevenhüllerovi byl ale na sklonku dvacátých let omilostněn a za slib příští věrnosti císaři se dokonce začalo jednat o jeho částečné majetkové restituci. To bylo možné i z toho důvodu, že konfiskace jörgerovského majetku v Dolních Rakousích a předávání jejich statků „de facto“ i „de jure“ začalo probíhat až od jara roku 1625. Vše začalo v dubnu uvedeného roku předáním drobného majetku – Helmhardova poplužního dvora nedaleko Asparn ve Weinviertlu a jeho domu se zahradou ve Vídni (ten získal Karel z Harrachu).¹³⁰ Panství Heinrichschlag bylo v únoru roku 1627 přiznáno Štěpánu Heimovi. V květnu roku 1628 již bylo rozhodnuto o Helmhardově restituci, což zkomplikovalo předání panství Hohenberg, ležícího v oblasti Hornu, „se všemi právy, spravedlnostmi a náležitostmi“ Janu Baltazaru Hoyosovi. Úředníci se několikrát nechali informovat, zda se restituce cti vztahuje také na Jörgerův pozemkový majetek, který musel být nahrazen jinými majetky. Podle Heinricha Wurma se nakonec panství Hohenberg podobně jako další jörgerovské statky v Dolních Rakousích dostalo do vlastnictví kláštera v Lilienfeldu.¹³¹

Podobně probíhala jednání i v případě Jana Maxmiliána Jörgera, jež muž byl konfiskován statek Pottenbrunn, který však později mohl zpětně koupit.¹³² Složitě bylo jednání také v případě panství Johannstein a Zacking, které probíhalo od roku 1625 do roku 1627 a zasáhl do něj i dolnorakouský zemský soud.¹³³ O zmíněné statky se po konfiskaci na základě tes-

(130) „Resolution an die NÖK über Matthia Pini gethannes Anhalten um Überlassung des Helmhard Jörgerischen confiscierten Mayerhofs bey Asparn...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 169, 29. 4. 1625, fol. 18, 15. 5. 1625, fol. 23v.

(131) WURM, H.: *Die Jörger von Tollet*, s. 284.

(132) HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 169, 27. 9. 1627, fol. 208; WOLKAN, R.: *Die Achtung der Horner Konföderierten*, s. 134–135.

(133) „Kays. Intimations Decret an Herrn Grafen Hanns Khiesel mit dem Signat expediert, wasmassen Ihme IM zu dem ohne daß verkauffte Güttel Johannstein, auch das Landgericht, so weit sich dessen JURISDICTION, Grundt und Boden erstreckt, mit denen

tamentu přihlásili potomci Jiřího Viléma Jörgera z Tolleta. Statek Johannstein ve čtvrti pod Vídeňským lesem nedaleko Mödlingu byl roku 1626 za splnění obvyklých podmínek (například provedení rekatolizace) prodán hraběti Janu Jakubu Knieselovi z Gottschee a Kaltenbrunnu, jenž za něj již dokonce do císařské pokladny odvedl náležitý „*Kaufschilling*“, a komora tudíž mu vyhotovila revers na 13 520 zlatých.¹³⁴

Doznívání dolnorakouských konfiskací

Od roku 1630 se již z materiálů císařské dvorské komory dolnorakouský konfiskační proces zcela vytratil. Podobně, jako tomu bylo i v případě dalších habsburských zemí (Uher, Horních Rakous, Slezska), ani zde nebyl završen zásadní právní normou, zemskou ústavou nebo statistickým materiálem typu konfiskačního a úpadkového protokolu. S výjimkou rodů Hofkirchenů a Jörgerů z Tolleta, které výrazně ustoupily z politického i majetvého výsluní, se ve srovnání se stavem před vzetím dolnorakouských povstalců do císařského achtu ve složení zdejší šlechty nic zásadního nezměnilo. Představitelé hlavních dolnorakouských rodů, včetně Starhembergů, Zelkingů nebo Tiefenbachů, postupně konvertovali ke katolicismu a s výjimkami typu známého odpůrce dvorského života Volfa Helmharda z Hohbergu se postupně šzili s novým aristokratickým modelem.¹³⁵ I přes zachování kontinuity dolnorakouského stavovství, ztělesňované zemským domem na Herrengasse, orientace na vídeňský dvůr krok po kroku vystřídala předbělohorský stavovský princip a životní styl. Jak dokazují pohřební kostely, ani uvnitř někdejších typických protestantských rodů, jakými byli například Starhembergové či Althannové, nebylo nad konfiskovanými luteránskými předky vyhlášeno jednoznačné „vymazání paměti“, o jejich náboženských a politických postojích se spíše takticky mlčelo nebo se dokonce omlouvaly a vysvětlovaly.¹³⁶ Přidělováním konfiskovaných statků v Dolních Rakousích i za hranicemi této země císař Ferdinand II. navíc posílil roli úřednické šlechty svázané s dvorem a vlast-

gewöhnlichen Conditionibus...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 169, 9. 3. 1627, fol. 161.

(134) „...daß Unß per commissum heimgefallenes, in diesem Unsem Erzherzogthum Österreich unter der Enns gelegenes Gut Johannstein, samt allen derselben Gerechtigkeiten [...] kaufflich hingelassen...“ TAMTĚŽ, kn. 169, 6. 7. 1627, fol. 183v.

(135) BRUNNER, O.: *Adeliges Landleben und europäischer Geist*; NEUBER, W.: *Adeliges Landleben in Österreich und die Literatur im 16. und 17. Jahrhundert*. In: Knittler, H. (ed.): *Adel im Wandel*. Wien 1990, s. 543–564.

(136) HENGERER, M.: *Zur symbolischen Dimension eines sozialen Phänomens: Adelgräber in der Residenz*. (Wien im 17. Jahrhundert). In: Weigl, A. (ed.): *Wien im Dreißigjährigen Krieg*. Wien – Köln – Weimar 2001, s. 250–352.

ní osobou. Jako výrazné osobnosti se zde neprojeví ani tak aristokraté z knížecí vrstvy typu Karla nebo Gundakara z Liechtensteina, jako spíše aktivisté typu Helfrieda Leonarda z Meggau nebo Jana Baltazara Hoyose. Z Rakous pod Enží se stalo bezpečné politické a společenské (a částečně také ekonomické) zázemí císařské barokní rezidence.